

Instytut Pileckiego serdecznie zaprasza do udziału w projekcie

„Pamięć miejsca, miejsca pamięci”

Każda miejscowość ma swoje miejsca pamięci. I nie muszą one być punktem na mapie topograficznej. Może to być miejsce w świadomości mieszkańców – osoba, opowieść, wiersz, melodia, symbol, roślina, a nawet potrawa. Takie ujęcie miejsc pamięci jako zakorzenionych w świadomości danej wspólnoty punktów na mapie geograficznej lub mentalnej zaproponował francuski historyk, Pierre Nora.

Miejsca pamięci stanowią dobro bezcenne, a zagrożone w naszym szybko zmieniającym się świecie. Często istnieją już tylko we wspomnieniach najstarszych mieszkańców regionu, a są ważnym dziedzictwem, podobnie jak zabytki materialne czy pomniki przyrody. Tworzą pamięć miejsca - historię miejscowości, portrety jej mieszkańców, pokazują specyfikę i oryginalność „małych ojczyzn”, często stanowiąc o tym, że nowi mieszkańcy uznają je za swoje, warte uwagi i poznawania.

Cel projektu

Celem projektu jest zachowanie miejsc pamięci w świadomości mieszkańców danej miejscowości poprzez **zdobycie wiadomości** o miejscach, **skatalogowanie** ich i **zaprezentowanie** w dowolnie wybranej formie i **zdeponowanie** zdobytych informacji w miejscu, w którym będą one przechowywane dla przyszłych pokoleń. Chcemy w ten sposób nie tylko rozbudzać ciekawość badawczą, odkrywać nieznane historie, ale także budować przywiązanie do „małych ojczyzn”, ukazywać ich piękno i oryginalność. Uczestnictwo w projekcie to także unikalna szansa na integrowanie grup miłośników historii, zespołów młodzieży szkolnej czy lokalnych aktywistów.

Uczestnicy

Projekt kierujemy przede wszystkim do mieszkańców miejscowości, w których powstały upamiętnienia w ramach programu „**Zawołani po imieniu**”. Jednak pamięć o odwadze, poświęceniu i wspólnym dziedzictwie nie zna granic – dlatego zapraszamy również mieszkańców innych regionów, którzy chcą ocalić od zapomnienia historie ważne dla swojej społeczności. Udział w projekcie nie zakłada żadnych ograniczeń wiekowych. Zapraszamy uczniów miejscowych szkół, drużyn harcerskich czy strzeleckich, lokalnych stowarzyszeń czy grup mieszkańców zainteresowanych utrwalaniem historii miejscowości.

Projekt zakłada pracę zespołową. Grupy złożone z uczestników niepełnoletnich muszą mieć pełnoletniego opiekuna. Liczba uczestników w grupie nie może przekroczyć 6 osób.

Jak mogę mieć pewność, że to, co chciał(a)bym zaprezentować, kwalifikuje się do projektu?

To proste! Zastanów się nad kilkoma pytaniami:

- Czy to coś, o czym z dumą opowiadasz osobom spoza Twojej miejscowości?
- Czy to element lokalnej historii, który został zapomniany, niedoceniony lub w ogóle nieznany?
- Czy to miejsce, osoba, wydarzenie, legenda, tradycja lub przedmiot, które w wyjątkowy sposób opowiadają o tożsamości Twojej okolicy?
- Czy czujesz, że warto ocalić to od zapomnienia i podzielić się tą historią z przyszłymi pokoleniami?
- Czy Twoja opowieść może zainspirować, wzruszyć lub zachęcić innych do odkrywania lokalnych historii i do pielęgnowania pamięci o nich?

Jeśli przynajmniej na jedno z tych pytań odpowiedziałeś/łaś „tak”, możesz być pewien/pewna, że to, co chcesz zaprezentować, doskonale wpisuje się w ideę projektu „**Pamięć miejsca, miejsca pamięci**”.

Projekt krok po kroku:

1. **Zbierzcie grupę**, która chce uczestniczyć w projekcie. Zastanówcie się, dlaczego chcecie w nim uczestniczyć? Co jest dla Was ważne? Co chcecie odkryć? Pamiętajcie, w jednej grupie może być maksymalnie 6 osób.

2. **Wymyślcie nazwę zespołu**. Kreatywność mile widziana! Niech nazwa oddaje ducha Waszego zespołu i Waszą misję.

3. **Wybierzcie wspólnie temat projektu – jedno miejsce pamięci**. Może to być punkt w przestrzeni (pamiątkowy kamień, tablica, zabytek, kościół, krzyż przydrożny, mogiła etc.), ale może to być np. osoba. Wśród nas mieszkali i mieszkają ludzie, którzy tworzą historię miejscowości – bohaterowie walk o niepodległość, Zawołani po imieniu, Sprawiedliwi wśród Narodów Świata, uczestnicy wielkiego ruchu Solidarności z lat 80., ale także skromni nauczyciele czy nauczycielki, działacze samorządowi, rzemieślnicy czy sklepikarze, lokalni artyści czy historycy, którzy kształtowali Waszą miejscowość lub są jej żywą kroniką. A może dla Waszej miejscowości ważny jest jakiś wiersz? Opowieść? Miejskowa legenda? Piosenka? W ramach projektu możecie wybrać temat z dowolnej epoki historycznej. Zachęcamy jednak, aby wybrany przez Was zabytek był ważnym elementem kultury pamięci w dziejach XX wieku.

3. **Wyznaczcie lidera grupy oraz określcie swoje potrzeby i mocne strony** – kto zna się na fotografowaniu? Kto może przeprowadzić wywiad ze świadkiem historii? Komu powierzyć nakręcenie filmu, jeśli taki planujecie? Kto zajmie się montażem? Rozejrzyjcie się za sojusznikami – może wesprze was miejscowy samorząd? Biblioteka? Stowarzyszenie regionalne?

4. **Opracujcie plan działania i podzielcie się zadaniami**. Projekt ma być dla Was przygodą, docieraniem do fascynujących miejsc i ludzi, jednak odrobina porządku i planowania nie zawadzi.

5. **Zdobądźcie wiadomości** – Wikipedia nie wystarczy. Po wybraniu tematu projektu – czyli miejsca pamięci, które będziecie badać, należy zgromadzić jak najwięcej informacji. Sposób zebrania informacji zależy od wyboru tematu. Może to być:

- badanie terenowe – wyruszenie do Waszego miejsca pamięci, zastanówcie się nad jego położeniem i otoczeniem, jeśli potrzeba, korzystajcie z map, róbcie szkice i zdjęcia.
- wizyta w miejscowej bibliotece lub archiwum – często w takich instytucjach przechowywane są zbiory dokumentów, prasy lokalnej, relacji i opracowań poświęconych Waszej miejscowości. Jeśli wiąże się to z tematem Waszego projektu, warto odwiedzić także kancelarię parafialną – księgi parafialne, w których zapisywano narodziny, chrzty, śluby i zgony są bezcennym źródłem informacji.
- kwerenda internetowa – chociaż zaczęliśmy od tego, że Wikipedia nie wystarczy, jednak Internet jest bogatym źródłem informacji. Strony samorządów, lokalnych stowarzyszeń, blogi mieszkańców mogą być dla Was bezcennym zasobem wiedzy i inspiracji. Pamiętajcie tylko, że w Internecie publikować może każdy – to nakłada na Was szczególną konieczność weryfikacji, czyli sprawdzenia znalezionych w nim informacji.
- wywiady ze świadkami historii – historia mówiona to już do dawna uznana przez historyków dziedzina. Zanim jednak porozmawiacie ze świadkiem historii pamiętajcie, by się z nim umówić i opowiedzieć o celu Waszej wizyty. Warto to zrobić nie tylko ze względu na uprzejmość - wtedy macie szansę, że jeśli świadek ma jakieś zdjęcia, dokumenty, przedmioty związane z Waszym projektem, przygotuje je wcześniej i będziecie je mogli np. sfotografować. Stwórzcie katalog pytań, ustalcie, czego się chcecie dowiedzieć, ale bądźcie też czujni – świadek może okazać się skarbnicą wiedzy. Warto pozwolić mu mówić także na tematy, których nie było w Waszym katalogu pytań. Nie traćcie szansy na usłyszenie ciekawej historii! Pamiętajcie o formalnościach – w przypadku nagrywania wywiadów ze świadkami historii poproście ich o podpisanie zgody na wykorzystanie wizerunku.

Zbierając materiały, pamiętajcie również o dokumentowaniu tego procesu – Wasz wysiłek i zaangażowanie utrwalone w postaci fotografii i filmików może posłużyć inspiracją dla uczestników przyszłych edycji.

6. Zweryfikujcie zebrane informacje. Pamiętajcie, że pamięć ludzka jest zawodna. Internet nie zawsze jest pewnym źródłem. Dziennikarz pisząc artykuł niekoniecznie musiał zgłębić zagadnienie. Jeśli chcecie dowiedzieć się więcej o krytycznym stosunku do źródeł, przeczytajcie:

Ł. Kamiński, *Jak historycy weryfikują informacje*, 2021.

https://hi-storylessons.eu/wp-content/uploads/2021/02/8a_L.Kaminski_Jak-historycy-weryfikuja-informacje_PL.pdf, dostęp: 4.12.2024

7. Wyselekcjonujcie potrzebny Wam materiał. Może się zdarzyć, że w czasie zbierania informacji o miejscu pamięci zrobiliście 10 fantastycznych, długich wywiadów ze świadkami historii, znaleźliście kolejne 10 artykułów w lokalnej prasie na ten temat, poza tym macie zdjęcia, mapy, rysunki... Stop. Tego wszystkiego nie da się zaprezentować tak, by Wasz odbiorca rzeczywiście zapoznał się z całością zgromadzonego materiału. Musicie przeprowadzić selekcję – oczywiście, dostosowując ją do formy prezentacji, np. jeśli robicie słuchowisko, to znalezione zdjęcia i mapy odegrają niewielką rolę, za to nagrania świadków historii mogą okazać się niezbędne. Nie oznacza to, że połowę Waszego zbioru należy wyrzucić do śmieci, przeciwnie, wszystko, co zebraliście, tworzy dokumentację projektu, czyli to, co pozostawiacie dla przyszłych pokoleń. Pamiętajcie, że czasem mniej znaczy więcej.

8. Przetwórzcie zebrany materiał na formę pozwalającą na upublicznienie go. Zastanówcie się nad atrakcyjną formą zaprezentowania Waszego miejsca pamięci, jego historii i znaczenia. W jaki sposób dotrzecie do największej liczby odbiorców? Jaka forma wywoła odruch zainteresowania Waszą okolicą? Sposób prezentacji zależy od Waszej kreatywności. Może to być artykuł w miejscowej prasie, strona internetowa, spotkanie dla mieszkańców, prezentacja multimedialna umieszczona w Internecie, publikacja w formie broszury, wystawa, spektakl, widowisko historyczne, album czy film. Jeśli wybierze formę, której nie da się powtórzyć podczas finału, należy ją nagrać i utrwalić w postaci filmu.

9. Uporządkujcie zebrany materiał i zdeponujcie go w miejscu, do którego przyszłe pokolenia będą miały dostęp (biblioteka szkolna czy gminna, miejscowe towarzystwo historyczne, archiwum samorządu terytorialnego). Ten materiał już w niedalekiej przyszłości może być cennym źródłem wiedzy dla przyszłych pokoleń mieszkańców, ale także dla historyków czy socjologów (*wzór do dokumentacji projektu pobierz tutaj!*).

10. Sprawozdanie z efektami Waszej pracy przysłajcie do nas do dnia 30 maja 2026 roku

(pobierz wzór tutaj!).

11. Przyjedźcie na finał do Warszawy i zaprezentujcie efekty swojej pracy!

Finał projektu

Uroczyste podsumowanie projektu zaplanowaliśmy na **12 – 13 czerwca 2026**. Odbędzie się ono w Warszawie w głównej siedzibie Instytutu Pileckiego przy ulicy Siennej 82. Zaprezentujecie na nim efekty swoich prac, wymienicie doświadczenia, porozmawiacie z ekspertami, którzy zapoznali się z Waszymi pracami. Już dziś zapraszamy Was na pełen wrażeń finał, z którego – mamy nadzieję – wyjedziecie bogatsi o nowe znajomości, wrażenia i pełni pomysłów na nową edycję projektu.

Na finale chcemy oddać Wam głos. Każdy jednak finał ma swoje ramy czasowe. Pamiętajcie o tym, przygotowując film, prezentację czy wystąpienie. Nawet najlepsza historia nie może być zbyt rozwlekła – a każda grupa chce opowiedzieć swoją. Wasze wystąpienia nie powinny przekraczać 10 minut. Krótko? Tak, ale pamiętajcie, że to nie jest jedyne podsumowanie Waszej pracy. Nad każdą z nich pochylą się eksperci, którzy w panelu opowiedzą o ich mocnych i słabych stronach, dzieląc się z Wami swymi opiniami, by pomóc Wam w realizacji podobnych projektów w przyszłości.

Miejsce pamięci – czym jest?

Miejsca pamięci są pojmowane zarówno jako konkretne, istniejące w przestrzeni punkty, jak i te zakorzenione w świadomości mieszkańców, tworzące mapę mentalną danej społeczności. To nie tylko pomniki, mogiły, kościoły czy przydrożne krzyże. To także ludzie, którzy współtworzyli historię naszych miejscowości: bohaterowie walk o niepodległość, „Zawołani po imieniu”, Sprawiedliwi wśród Narodów Świata, uczestnicy Solidarności z lat 80., ale też nauczyciele, rzemieślnicy, samorządowcy, artyści, lokalni działacze – wszyscy ci, którzy swoim życiem i pasją zapisali się w pamięci regionu. A może pamięć Twojego miejsca skrywa się w słowach wiersza, melodii starej piosenki, ludowej legendzie czy smaku tradycyjnej potrawy? To również są miejsca pamięci – te niematerialne, ale równie ważne, bo tworzą wyjątkowy charakter, tożsamość i niepowtarzalność Twojej okolicy.

Zobacz kilka przykładów takich miejsc:

Zalipie – malowana wieś

Zalipie, mała miejscowość w Małopolsce zachwyca kolorami! Domy, stodoły i płoty pokryte kwiatowymi malowidłami tworzą tu wyjątkowy, radosny świat. To wieś, w której **sztuka ludowa** rozkwita na każdej ścianie – dosłownie! Jak widzicie, nietypowe **zwyczaje** również mogą tworzyć pamięć miejsca.

Źródło: Wikipedia

Dom urodzenia św. Maksymiliana Marii Kolbego

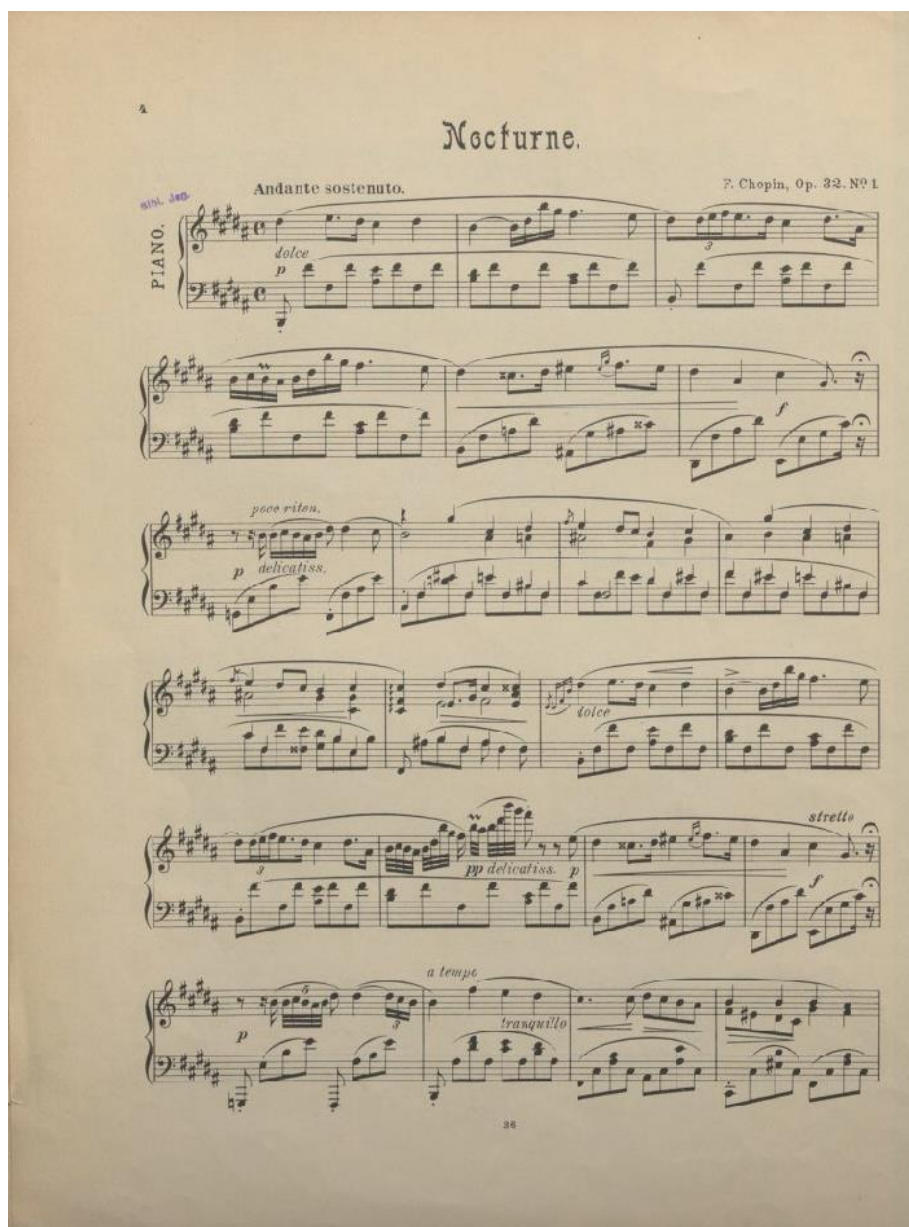
Dla mieszkańców Zduńskiej Woli dom narodzin św. Maksymiliana jest nie tylko konkretnym punktem turystycznym na mapie ich miasta, ale także duchowym dziedzictwem regionu. W tym budynku przyszedł na świat franciszkanin ojciec Maksymilian Maria Kolbe, a dzisiaj dla lokalnej społeczności zabytek tworzy pamięć miejsca.

Źródło: Wikipedia

Muzyka Chopina

Twórczość Chopina to nie tylko **brzmienie** poszczególnych **utworów** – to również miejsce złożenia pamięci o emigracji, polskim romantyzmie, mazowieckich krajobrazach, tęsknocie do kraju.

Źródło: Polona.pl

Konfederacja Warszawska

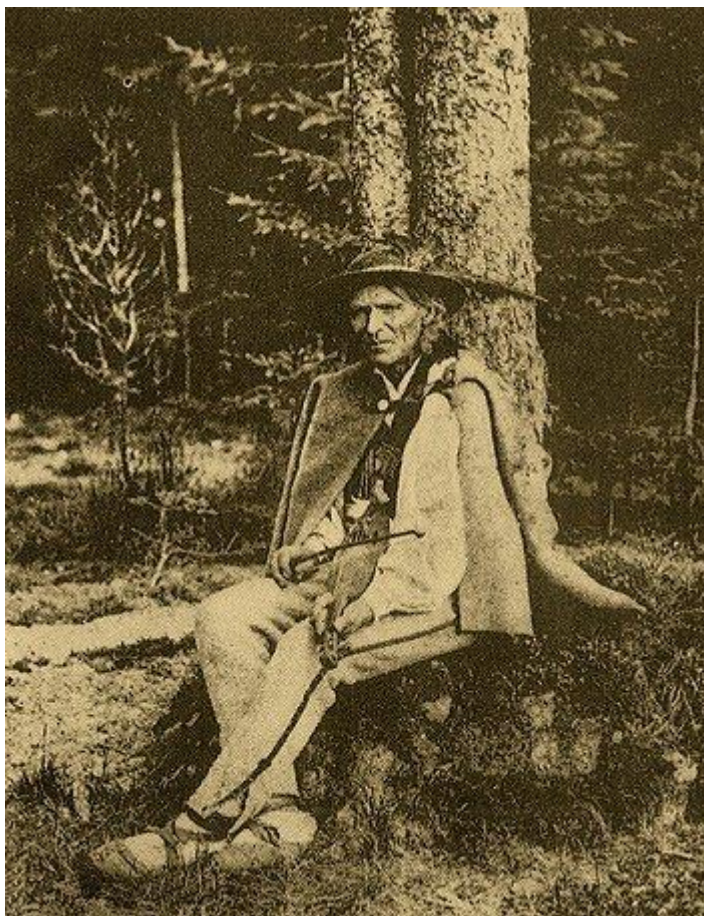
Konfederacja warszawska to nie tylko konkretny **akt prawny**, ale miejsce, gdzie deponujemy pamięć o państwie bez stosów, o tradycjach polskiej tolerancji.

Źródło: Wikipedia

Sabała

Sabała jest w pamięci Polski i Podhala kimś więcej, niż starym **góralem**, opowiadającym miejscowe baśnie – stał się symbolem góralskiej duszy, strażnikiem podhalańskiej tradycji i żywym pomostem między legendą a historią. Nie dziwi zatem fakt, że Sabała nazywany bywa Homerem Tatr.

Źródło: Wikipedia

Antoni Cierplikowski. Polak, który uczesał XX wiek

Antoni Cierplikowski, znany na świecie jako Antoine de Paris, był jednym z najśłynniejszych fryzjerów XX wieku. Choć większość życia spędził w światowych metropoliach, a dopiero w podeszłym wieku powrócił do rodzinnej miejscowości w Polsce, dla mieszkańców miasta stał się symbolem nowoczesności i postępu – nie tylko w dziedzinie mody, lecz także w sposobie myślenia o obyczajach i roli kobiet w społeczeństwie.

Źródło: Wikipedia

Piekarnia rodziny Lubkiewiczów

W ramach programu „Zawołani po imieniu” powstało kilkadziesiąt miejsc pamięci – kamieni z tabliczką poświęconą Polakom zamordowanym za pomoc Żydom i ich żydowskim podopiecznym, którzy najczęściej ginęli wraz z nimi. Jednak dla mieszkańców Sadownego miejscem pamięci jest także piekarnia należąca do rodziny Lubkiewiczów, w której wypiekali oni chleb (więcej przeczytasz tutaj: <https://instytutpileckiego.pl/pl/zawolani-po-imieniu/upamietnieni/leon-lubkiewicz>).

Źródło: Kolekcja Instytutu Pileckiego

To zaledwie kilka przykładów z bogatej mozaiki śladów pamięci, zarówno materialnych, jak i symbolicznych splatających się w opowieść o Polsce. Pokazują one, że „miejsca pamięci” nie muszą ograniczać się jedynie do materialnych obiektów architektonicznych obecnych w przestrzeni. Mogą nimi być również różnorodne bodźce oddziałujące na nasze zmysły – zapachy, smaki, dźwięki, melodie czy obrazy, które przywołują wspomnienia i emocje, odzwierciedlają wartości:

„Miejsca pamięci, obojętne – dotykalne czy niedotykalne, stają się „ikonami wyobraźni”, ożywiają historię, przybliżają ją, czynią ją bardziej ludzką, a przy tym swoją: pozwalają się z nią identyfikować.”

A. Tomaszewski, *Polskie miejsca pamięci*, [w:] tegoż, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2012.

Niektórzy punkty na mapie mentalnej wspólnoty nazywają „węzłami pamięci”, dzięki którym łatwiej jest odtworzyć jej historię i poddać ją osobistej refleksji.

Pierre Nora, autor koncepcji „miejsc pamięci”, nie podaje ich jednoznacznej definicji. To pozostawia badaczom, interpretatorom, ale również Wam, uczestnikom projektu pewną swobodę – warto o tym pamiętać zwłaszcza wtedy, gdy pojawiają się wątpliwości, czy dany temat wpisuje się w ideę projektu.

„Miejscem pamięci” może więc być wszystko i każda osoba, która uruchamia mechanizm łączenia przeszłości z teraźniejszością, ożywia w nas świadomość przynależności do konkretnej wspólnoty oraz jest nośnikiem kodu kulturowego narodu, symbolem tożsamości. Wcale nie musi to być osoba ani wydarzenie, które wykazały się aktem heroizmu i brawury w tradycyjnym rozumieniu tych pojęć.

Niech myślą przewodnią Waszej pracy nad wybranym tematem będzie przekonanie Aleksandra Patkowskiego – twórcy polskiego regionalizmu i ofiary obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau – że najpierw trzeba poznać swój region, a dopiero potem kraj. Chcemy, aby w ramach projektu również te lokalne, mniej znane lub zapomniane miejsca zostały docenione. Może to właśnie Ty jesteś osobą, która podejmie się tego zadania?

Każda epoka w dziejach Polski cechuje się bogatym krajobrazem miejsc pamięci, zarówno tych materialnych, jak i symbolicznych. Zachęcamy jednak, aby w ramach projektu skupić się na zabytkach szczególnie istotnych dla kultury pamięci o dziejach XX wieku. Chcemy, aby ta inicjatywa pogłębiała naszą refleksję nad aktami odwagi i solidarności przede wszystkim minionego stulecia.

Dołączcie do projektu i współtwórzcie symboliczną mapę pamięci, na której lokalne historie, wspomnienia i wartości splatają się w zbiorowe imaginarium naszej wspólnoty narodowej.

Jeśli macie dodatkowe pytania związane z projektem, skontaktujcie się z nami pod adresem mailowym: y.kwiatkowska@instytutpileckiego.pl